

Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Anden Afdeling)

29. februar 2024*

»Præjudiciel forelæggelse – pakkerejser og levering af sammensatte tjenesteydelser – direktiv (EU) 2015/2302 – artikel 12, stk. 2 – en rejsendes ret til at opsiges en aftale om en pakkerejse uden at betale et opsigelsesgebyr – uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder – spredning af covid-19 – ingen officiel anbefaling om at fraråde rejser – hensyntagen til personlige omstændigheder vedrørende den pågældende rejsendes individuelle situation – væsentlige konsekvenser for leveringen af pakkerejsen eller for befordringen af passagererne til rejsedestinationen – omstændigheder, der foreligger eller kan forudses på tidspunktet for indgåelsen af den pågældende aftale om en pakkerejse – mulighed for at tage hensyn til konsekvenser, der indtræder på af- eller hjemrejsestedet og på andre steder«

I sag C-299/22,

angående en anmodning om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267 TEUF, indgivet af Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Litauens øverste domstol) ved afgørelse af 4. maj 2022, indgået til Domstolen den 4. maj 2022, i sagen

M.D.

mod

»**Tez Tour**« **UAB**,

procesdeltager:

»**Fridmis**« **AB**

har

DOMSTOLEN (Anden Afdeling),

sammensat af afdelingsformanden, A. Prechal (refererende dommer), og dommerne F. Biltgen, N. Wahl, J. Passer og M.L. Arastey Sahún,

generaladvokat: L. Medina,

justitssekretær: fuldmægtig K. Hötzel,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 7. juni 2023,

* Processprog: litauisk.

efter at der er afgivet indlæg af:

- M.D. ved advokatas R. Mikulskas,
- »Tez Tour« UAB ved advokatas E. Rusinas,
- den litauiske regering ved K. Dieninis og V. Vasiliauskienė, som befuldmægtigede,
- den tjekkiske regering ved S. Šindelková, M. Smolek og J. Vlácil, som befuldmægtigede,
- den græske regering ved K. Boskovits, A. Dimitrakopoulou, K. Georgiadis, C. Kokkosi og E. Tsaousi, som befuldmægtigede,
- Europa-Kommissionen ved J. Jokubauskaitė, B.-R. Killmann og I. Rubene, som befuldmægtigede,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 21. september 2023, afsagt følgende

Dom

- 1 Anmodningen om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af artikel 12, stk. 2, i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv (EU) 2015/2302 af 25. november 2015 om pakkerejser og sammensatte rejsearrangementer samt om ændring af forordning (EF) nr. 2006/2004 og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2011/83/EU og om ophævelse af Rådets direktiv 90/314/EØF (EUT 2015, L 326, s. 1).
- 2 Denne anmodning er blevet indgivet i forbindelse med en tvist mellem M.D. og »Tez Tour« UAB vedrørende den af M.D. påberåbte ret til uden gebyr at opsige den aftale om en pakkerejse, som han havde indgået med »Tez Tour« UAB, på grund af den sundhedsrisiko, der var forbundet med spredningen af covid-19.

Retsforskrifter

EU-retten

- 3 5., 7., 25. og 29.-31. betragtning til direktiv 2015/2302 har følgende ordlyd:
 - »(5) [...] Harmoniseringen af de rettigheder og forpligtelser, der følger af aftaler vedrørende pakkerejser og sammensatte rejsearrangementer er nødvendig, hvis der skal skabes et egentligt indre marked for forbrugerne på dette område og findes den rette balance mellem et højt niveau af forbrugerbeskyttelse og virksomhedernes konkurrenceevne.
- [...]
- (7) De fleste rejsende, der køber pakkerejser eller sammensatte rejsearrangementer, er forbrugere i EU-forbrugerlovgivningens forstand. [...]

[...]

- (25) Den rejsende bør have alle nødvendige oplysninger inden købet af pakkerejsen, uanset om den sælges ved hjælp af fjernkommunikation, på forretningsstedet eller ved hjælp af andre former for distribution. Ved videregivelsen af disse oplysninger bør den erhvervsdrivende tage hensyn til de særlige behov hos rejsende, som er særlig sårbare på grund af deres alder eller fysiske handicap, når den erhvervsdrivende med rimelighed kunne indse, at der var sådanne behov.

[...]

- (29) Under hensyntagen til de særlige forhold ved aftaler om pakkerejser bør der træffes bestemmelse om aftaleparternes rettigheder og forpligtelser i perioden før og efter pakkerejsens begyndelse, navnlig når pakkerejsen ikke leveres i overensstemmelse med aftalen, eller der sker en ændring i visse omstændigheder.
- (30) Da pakkerejser ofte købes lang tid i forvejen, kan der indtræde uforudsete begivenheder. Den rejsende bør derfor under visse betingelser have ret til at overdrage en aftale om en pakkerejse til en anden rejsende. I disse situationer bør rejsearrangøren kunne kræve sine udgifter betalt, f.eks. hvis en underleverandør opkræver et gebyr for at ændre navnet på den rejsende eller for at annullere en billet til befordring og udstede en ny.
- (31) Rejsende bør også kunne opsigte aftalen om en pakkerejse når som helst inden pakkerejsens begyndelse mod betaling af et passende og begrundet opsigelsesgebyr under hensyntagen til forventede omkostningsbesparelser og indtægter fra afsættelse af rejseudstillingerne til anden side. De bør også have ret til at opsigte aftalen om en pakkerejse uden betaling af et opsigelsesgebyr, når leveringen af pakkerejsen vil blive væsentligt berørt af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder. Dette kan f.eks. omfatte krigsførelse, andre alvorlige sikkerhedsproblemer såsom terrorisme, betydelige risici for menneskers sundhed såsom udbrud af en alvorlig sygdom på rejsedestinationen eller naturkatastrofer såsom oversvømmelser, jordskælv eller vejrforhold, der gør det umuligt at rejse sikkert til destinationen som fastsat i aftalen om pakkerejsen.«

- 4 Dette direktivs artikel 1 med overskriften »Genstand« fastsætter følgende:

»Formålet med dette direktiv er at bidrage til det indre markeds funktion og til opnåelse af et højt forbrugerbeskyttelsesniveau, der er så ensartet som muligt, ved at tilnærme visse forhold i medlemsstaternes love og administrative bestemmelser vedrørende aftaler, der indgås mellem rejsende og erhvervsdrivende, om pakkerejser og sammensatte rejsearrangementer.«

- 5 Det nævnte direktivs artikel 3 med overskriften »Definitioner« bestemmer følgende:

»I dette direktiv forstås ved:

[...]

- 12) »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder«: en situation, som den part, der påberåber sig en sådan situation, ikke har nogen indflydelse på, og hvis konsekvenser ikke kunne afværges, selv hvis der var blevet truffet alle rimelige foranstaltninger

13) »mangel«: det forhold, at de rejseydelser, som pakkerejsen omfatter, ikke er blevet leveret eller ikke er blevet leveret i overensstemmelse med aftalen

[...]«

6 Samme direktivs artikel 5 med overskriften »Oplysninger forud for aftalens indgåelse« har følgende ordlyd:

»1. Medlemsstaterne sikrer, at rejsearrangøren [...], inden den rejsende bliver bundet af en aftale om en pakkerejse eller et tilsvarende tilbud, giver den rejsende [...], hvis de er relevante for pakkerejsen, følgende oplysninger:

a) rejseydelsernes væsentligste kendetegn:

[...]

ii) anvendte befordringsmidler samt deres kendetegn og kategori, steder, datoer og klokkeslæt for af- og hjemrejse, steder, hvor der gøres ophold undervejs, med angivelse af disse opholds varighed og transportforbindelser.

[...]

viii) hvorvidt rejsen eller ferien generelt er egnet for bevægelseshæmmede personer, og, på anmodning af den rejsende, præcise oplysninger om rejsens eller feriens egnethed med hensyntagen til den rejsendes behov

[...]«

7 Artikel 12 i direktiv 2015/2302 med overskriften »Opsigelse af aftalen om en pakkerejse og fortrydelsesret inden pakkerejsens begyndelse« fastsætter følgende i stk. 1-3:

»1. Medlemsstaterne sikrer, at den rejsende når som helst kan opsigte aftalen om en pakkerejse inden pakkerejsens begyndelse. Hvis den rejsende opsigter aftalen om en pakkerejse i henhold til dette stykke, kan den rejsende være forpligtet til at betale et passende og begrundet opsigelsesgebyr til rejsearrangøren. Der kan i aftalen om pakkerejsen fastsættes rimelige, standardiserede opsigelsesgebyrer under hensyn til tidspunktet for opsigelsen af aftalen inden pakkerejsens begyndelse og de forventede sparede omkostninger og indtægter fra afsættelse af rejseydelserne til anden side. Er der ikke fastsat standardiserede opsigelsesgebyrer, skal opsigelsesgebyret svare til pakkerejsens pris minus de sparede omkostninger og indtægterne fra afsættelse af rejseydelserne til anden side. Rejsearrangøren forelægger på den rejsendes anmodning en begrundelse for opsigelsesgebyrernes størrelse.

2. Uanset stk. 1 har den rejsende ret til at opsigte aftalen om pakkerejsen inden pakkerejsens begyndelse uden at betale noget opsigelsesgebyr i tilfælde af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, der indtræffer på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf, og som væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, eller som i væsentlig grad berører befordringen af passagerer til destinationen. I tilfælde af opsigelse af aftalen om pakkerejsen i henhold til dette stykke har den rejsende ret til fuld refusion af alle betalinger for pakkerejsen, men har ikke ret til yderligere kompensation.

3. Rejsearrangøren kan opsige aftalen om pakkerejsen og give den rejsende fuld refusion af alle betalinger for pakkerejsen, men hæfter ikke for yderligere kompensation, hvis:

[...]

b) rejsearrangøren er forhindret i at opfylde aftalen på grund af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder og underretter den rejsende om opsigelsen af kontrakten snarest muligt inden pakkerejsens begyndelse.«

8 Dette direktivs artikel 13 med overskriften »Ansvar for levering af pakkerejsen« fastsætter i stk. 3 og 6 følgende:

»3. Hvis nogle af rejseydelserne ikke leveres i overensstemmelse med aftalen om pakkerejsen, afhjælper rejsearrangøren manglen, medmindre dette:

a) er umuligt, eller

b) medfører uforholdsmæssige omkostninger under hensyntagen til manglens omfang og værdien af de berørte rejseydelser.

Hvis rejsearrangøren i overensstemmelse med nærværende stykkes første afsnit, litra a) eller b), ikke afhjælper manglerne, finder artikel 14 anvendelse.

[...]

6. Hvis en mangel påvirker leveringen af pakkerejsen væsentligt og rejsearrangøren ikke har afhjulpet den inden for en rimelig frist, der fastsættes af den rejsende, kan den rejsende opsige aftalen om pakkerejsen uden at betale et opsigelsesgebyr og, hvis det er relevant, i overensstemmelse med artikel 14 anmode om prisnedsættelse og/eller erstatning.

[...]«

9 Det nævnte direktivs artikel 14 med overskriften »Prisnedsættelse og erstatning« bestemmer i stk. 2 og 3 følgende:

»2. Den rejsende har ret til at få passende erstatning fra rejsearrangøren for enhver skade, som den rejsende lider som følge af en mangel. Kompensationen skal ydes hurtigst muligt.

3. Den rejsende har ikke ret til erstatning, hvis rejsearrangøren kan forelægge dokumentation for, at manglen:

[...]

c) skyldes uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder.«

Litauisk ret

- 10 Artikel 6.212 i Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Republikken Litauens borgerlige lovbog) i den affattelse, der finder anvendelse på tvisten i hovedsagen (herefter »den borgerlige lovbog«), har overskriften »Force majeure« og bestemmer i stk. 1 følgende:

»En part i en aftale fritages for ansvar som følge af manglende opfyldelse af denne aftale, hvis vedkommende kan bevise, at den manglende opfyldelse skyldes omstændigheder, som denne ikke havde indflydelse på, og som denne ikke med rimelighed kunne forudse på tidspunktet for aftalens indgåelse, og at indtrædelsen af sådanne omstændigheder eller konsekvenser ikke kunne have været forhindret.«

- 11 Den borgerlige lovbogs artikel 6.750, der har overskriften »En turists ret til at opsiges en aftale om en pakkerejse og til at fortryde en aftale om en pakkerejse«, bestemmer i stk. 4 følgende:

»Turister har ret til at opsiges aftalen om en organiseret turistrejse uden at betale det opsigelsesgebyr, der er omhandlet i denne artikels stk. 2, i følgende tilfælde:

[...]

- 3) hvis der opstår force majeure på rejsedestinationen for den organiserede turistrejse eller i umiddelbar nærhed heraf, hvilket kan gøre det umuligt at gennemføre den organiserede turistrejse eller befordringen af passagerer til rejsens destination. I så fald har den rejsende ret til at kræve refusion af de beløb, der er betalt for den organiserede turistrejse, men har ikke ret til yderligere kompensation.«

Tvisten i hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

- 12 Den 10. februar 2020 indgik M.D. en aftale med Tez Tour om en pakkerejse, hvorved sidstnævnte forpligtede sig til at arrangere en ferierejse for M.D. og hans familiemedlemmer til De Forenede Arabiske Emirater i perioden fra den 1. til den 8. marts 2020, idet den pågældende pakkerejse bl.a. omfattede en flyvning tur/retur mellem Vilnius (Litauen) og Dubai (De Forenede Arabiske Emirater) samt et ophold på syv overnatninger på et hotel. I henhold til denne aftale om en pakkerejse betalte M.D. et beløb på 4 834 EUR til Tez Tour.
- 13 Den 27. februar 2020 meddelte M.D. Tez Tour, at han ønskede at opsiges den nævnte pakkerejseaftale, og han anmodede denne rejsearrangør om at kunne bruge de penge, der var betalt, på en anden rejse på en senere dato, hvor den sundhedsrisiko, der var forbundet med spredningen af covid-19, var faldet.
- 14 Tez Tour afslog M.D.s anmodning.
- 15 M.D. anlagde derfor sag ved de kompetente retter, idet han i det væsentlige gjorde gældende, at han havde ret til fuld refusion af det beløb, som han havde betalt til Tez Tour, idet han havde opsagt den i hovedsagen omhandlede pakkerejseaftale som følge af, at der på destinationen for den organiserede rejse eller i umiddelbar nærhed heraf var opstået uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, hvilket kunne gøre det umuligt på sikker vis at gennemføre denne rejse eller befordringen af passagerer til rejsens destination, navnlig uden at udsætte sidstnævnte for gener eller sundhedsrisici.

- 16 M.D. anførte, at de oplysninger om spredningen af covid-19, der var blevet offentliggjort såvel af de kompetente myndigheder som i pressen, i løbet af februar 2020 med rette gav grund til at betvivle, om det var muligt at gennemføre den nævnte rejse på sikker vis, eller endog om denne rejse overhovedet var mulig. Stigningen i antallet af covid-19-smittetilfælde, der var konstateret i verden, restriktionerne for flyvninger, vedtagelsen af officielle anbefalinger om at fraråde rejsende at tage til hyppigt besøgte steder og at foretage rejser til udlandet, samt vedtagelsen af andre foranstaltninger med henblik på at begrænse spredningen af covid-19 viste således, at der forelå en faresituation på verdensplan.
- 17 Tez Tour bestred rigtigheden af M.D.s krav, idet denne rejsearrangør gjorde gældende, at spredningen af covid-19 ikke på tidspunktet for opsigelsen af den i hovedsagen omhandlede pakkerejseaftale kunne anses for en omstændighed, der gjorde det umuligt at levere den pågældende pakkerejse.
- 18 M.D.s krav blev forkastet i første instans og i appelsagen, eftersom der ifølge de pågældende litauiske retter ikke var noget grundlag for at kvalificere de af M.D. påberåbte omstændigheder som »force majeure« som omhandlet i den borgerlige lovbogs artikel 6.750, hvilket begreb i litauisk ret gennemfører begrebet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« som omhandlet i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302. Dels havde M.D. nemlig bestilt sin rejse, selv om der allerede forelå oplysninger om, at der var vedtaget sikkerhedsforanstaltninger, dels var risikoniveauet for denne rejse ikke ændret på tidspunktet for opsigelsen af den i hovedsagen omhandlede pakkerejseaftale, som skete blot 17 dage efter, at M.D. havde foretaget en sådan bestilling.
- 19 M.D. har iværksat kassationsappel ved Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Litauens øverste domstol), som er den forelæggende ret, og denne ret har anført, at det med henblik på løsningen af tvisten af hovedsagen er nødvendigt at præcisere betingelserne for, hvornår en rejsende kan påberåbe sig, at der foreligger »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« som omhandlet i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 i forbindelse med covid-19-pandemien, samt, i givet fald, sammenhængen mellem dette begreb og begrebet »force majeure« som omhandlet i den borgerlige lovbogs artikel 6.750.
- 20 For det første ønsker den forelæggende ret i denne forbindelse oplyst, om myndighederne i den stat, hvor afrejsestedet eller rejsedestinationen er beliggende, skal have offentliggjort en officiel advarsel, der går ud på at fraråde de rejsende at foretage enhver rejse, der ikke er nødvendig, eller om det land, hvor den pågældende rejsedestination er beliggende, skal være blevet registreret som et »risikoområde«. Den forelæggende ret har præciseret, at det litauiske udenrigsministerium i det foreliggende tilfælde den 12. marts 2020 offentliggjorde en anbefaling rettet til de rejsende, som havde til formål at tilskynde disse til at udskyde alle deres rejser og til ikke i de kommende måneder at rejse til udlandet, herunder til De Forenede Arabiske Emirater, idet denne anbefaling blev fremsat, efter at Verdenssundhedsorganisationen (WHO) dagen forinden havde omkvalificeret covid-19-epidemien til en »pandemi«.
- 21 For det andet er den forelæggende ret gået ud fra den antagelse, at for at kunne fastslå, at der foreligger »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder«, som »væsentligt berører leveringen af pakkerejsen« som omhandlet i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, skal disse konsekvenser være sandsynlige for en gennemsnitlig rejsende på grundlag af en vurdering foretaget ved hjælp af en »prognose« ud fra datoerne for den planlagte rejse, de faktuelle oplysninger, der er tilgængelige for den pågældende rejsende, og de offentliggjorte oplysninger. I denne forbindelse ønsker den forelæggende ret oplyst, om disse »uundgåelige og ekstraordinære

omstændigheder« kun kan konstateres, når de har en række konsekvenser, der gør det objektivt umuligt at levere den pågældende pakkerejse, eller, som den forelæggende ret synes at mene, ligeledes når det bliver vanskeligt at levere denne pakkerejse på sikre og behagelige vilkår, eventuelt under hensyntagen til subjektive faktorer såsom denne rejsendes helbredstilstand.

- 22 For det tredje ønsker den forelæggende ret oplyst, om den omstændighed, at der allerede i et vist omfang før indgåelsen af den pågældende pakkerejseaftale forelå eller i det mindste kunne forudses »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder«, skal anses for en grund til udelukkelse af den rejsendes ret til at opsigte denne aftale uden at betale et opsigelsesgebyr.
- 23 Den forelæggende ret har anført, at selv om det litauiske udenrigsministerium inden datoen for indgåelsen af den i hovedsagen omhandlede pakkerejseaftale, den 8. januar 2020, havde offentliggjort en anbefaling til rejsende til De Forenede Arabiske Emirater, som havde til formål at tilskynde disse rejsende til at træffe forholdsregler, og selv om WHO den 30. januar 2020 havde erklæret, at covid-19-epidemien udgjorde en »folkesundhedsmæssig krisesituation af international betydning«, var det imidlertid vanskeligt at forudse udviklingen i og konsekvenserne af denne epidemi, og det var åbenbart, at der var sket en stigning i smitteudviklingen mellem datoen for bestillingen af den pågældende rejse og datoen for opsigelsen af denne aftale.
- 24 I denne henseende har den forelæggende ret angivet, at M.D. har gjort gældende, at der den 26. februar 2020 blev erklæret national undtagelsestilstand i Litauen på grund af den trussel, som covid-19 udgjorde, og at der den følgende dag i pressen blev offentliggjort en oplysning om, at der var blevet konstateret covid-19-smittetilfælde blandt personer, der opholdt sig på et hotel i De Forenede Arabiske Emirater.
- 25 For det fjerde har den forelæggende ret anført, at artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 betinger den pågældende rejsendes ret til at opsigte en pakkerejseaftale uden betaling af et opsigelsesgebyr af, at der indtræffer uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder »på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf«. Den forelæggende ret ønsker således oplyst, om dette sidstnævnte udtryk – henset til karakteren af den begivenhed, der er påberåbt i den foreliggende sag – ligeledes kan omfatte andre steder, såsom navnlig afrejsestedet, såvel som de forskellige punkter på den pågældende rejses ud- og returdel.
- 26 På denne baggrund har Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Litauens øverste domstol) besluttet at udsætte sagen og at forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:
- »1) Skal myndighederne i afrejsestaten og/eller ankomststaten have udsendt en officiel advarsel mod at undlade unødvendig rejseaktivitet og/eller have klassificeret bestemmelseslandet (og muligvis også afrejselandet) som et risikoområde for, at det kan antages, at der er indtruffet uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf i den i artikel 12, stk. 2, første punktum, i direktiv (EU) 2015/2302 omhandlede forstand?
- 2) Skal der ved vurderingen af, om der foreligger uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf på tidspunktet for opsigelse af en aftale om en pakkerejse, og om de væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, i) udelukkende tages hensyn til objektive omstændigheder, dvs. en væsentlig indvirkning på leveringen af pakkerejsen, der udelukkende skyldes objektiv umulighed, og skal der derved forstås, at dette udelukkende omfatter tilfælde, hvor aftalens opfyldelse bliver

både fysisk og retlig umulig, eller omfatter dette ikke desto mindre også tilfælde, hvor aftalens opfyldelse ikke er umulig, men (i denne sag på grund af den velbegrundede frygt for at blive smittet med covid-19) bliver kompliceret og/eller uøkonomisk (for så vidt angår de rejsendes sikkerhed, risiko for deres sundhed og/eller liv, muligheden for at opfylde formålene med ferierejsen), eller ii) skal subjektive faktorer, såsom at voksne rejser sammen med børn under 14 år eller tilhører en højrisikogruppe på grund af den rejsendes alder eller sundhedstilstand osv., tillægges betydning? Har den rejsende ret til at opsige aftalen om en pakkerejse, hvis rejse til og fra bestemmelsesstedet som følge af pandemien og dermed forbundne omstændigheder efter den gennemsnitlige rejsendes opfattelse bliver usikker, giver anledning til ulejlighed for den rejsende eller fremkalder en velbegrundet frygt hos den pågældende for en sundhedsmæssig risiko eller risiko for at blive smittet med en farlig virus?

- 3) Er retten til at opsige aftalen uden at betale et opsigelsesgebyr på nogen måde (f.eks. når der ikke er indrømmet en sådan ret, når der anvendes strengere kriterier for vurderingen af den negative indvirkning på leveringen af pakkerejsen osv.) forbundet med det forhold, at de omstændigheder, som den rejsende gør gældende, allerede var indtruffet, eller i det mindste allerede var forudsat/sandsynlige, da rejsen blev bestilt? Skal der ved anvendelsen af kriteriet om rimelig forudsigelighed i forbindelse med pandemien tages hensyn til, at selv om WHO allerede havde udsendt oplysninger om virussens spredning på det tidspunkt, hvor [den i hovedsagen omhandlede] aftale[...] om pakkerejsen blev indgået, var det ikke desto mindre vanskeligt at forudsige pandemiens forløb og følger, at der ikke fandtes klare foranstaltninger til at håndtere og kontrollere smitten eller tilstrækkelige data om selve smitten, og at det var åbenbart, at der var sket en stigning i smitteudviklingen fra tidspunktet for rejsens bestilling og indtil opsigelsen heraf?
- 4) Omfatter begrebet »rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf« ved vurderingen af, om der foreligger uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf på tidspunktet for opsigelse af en aftale om en pakkerejse, og om de væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, udelukkende ankomststaten eller – under hensyntagen til de uundgåelige og ekstraordinære omstændigheders art, dvs. en smitsom virusinfektion – også afrejsesstaten og steder, der er forbundet med ud- og hjemrejsen (transitsteder, visse transportmidler osv.)?«

Om de præjudicielle spørgsmål

Det første spørgsmål

- 27 Med sit første spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, sammenholdt med dette direktivs artikel 3, nr. 12), skal fortolkes således, at en konstatering af, at der på en rejsedestination eller i umiddelbar nærhed heraf er indtruffet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder«, er betinget af, at de kompetente myndigheder har offentliggjort en officiel anbefaling om at fraråde rejsende at tage til det pågældende område eller en officiel afgørelse, hvorved dette område kvalificeres som værende et »risikoområde«.
- 28 For det første skal der i denne henseende erindres om, at artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 bestemmer, at en rejsende har ret til at opsige en aftale om pakkerejse inden denne pakkerejses begyndelse uden at betale noget opsigelsesgebyr og ret til fuld refusion af alle betalinger for

denne pakkerejse »i tilfælde af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, der indtræffer på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf, og som væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, eller som i væsentlig grad berører befordringen af passagerer til destinationen«.

- 29 Begrebet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« som omhandlet i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 er i dette direktivs artikel 3, nr. 12), defineret som »en situation, som den part, der påberåber sig en sådan situation, ikke har nogen indflydelse på, og hvis konsekvenser ikke kunne afværges, selv hvis der var blevet truffet alle rimelige foranstaltninger«.
- 30 I 31. betragtning til dette direktiv er rækkevidden af dette begreb belyst, idet det heri angives, at »[d]ette [...] f.eks. [kan] omfatte krigsførelse, andre alvorlige sikkerhedsproblemer såsom terrorisme, betydelige risici for menneskers sundhed såsom udbrud af en alvorlig sygdom på rejsedestinationen eller naturkatastrofer såsom oversvømmelser, jordskælv eller vejrforhold, der gør det umuligt at rejse sikkert til destinationen som fastsat i aftalen om pakkerejsen«.
- 31 Det fremgår således af ordlyden af artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, sammenholdt med ordlyden af direktivets artikel 3, nr. 12), således som belyst i 31. betragtning hertil, at en rejsendes udøvelse af sin ret til at opsig en pakkerejseaftale uden at betale et opsigelsesgebyr udelukkende afhænger af, om der på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf indtræffer objektive omstændigheder, som kan påvirke leveringen af den pågældende pakkerejse.
- 32 Det skal derimod konstateres, at det ikke kan udledes af disse bestemmelser, af 31. betragtning til direktiv 2015/2302 eller af nogen anden bestemmelse i dette direktiv, at det, for at det kan fastslås, at der er indtruffet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« som omhandlet i denne bestemmelse, er nødvendigt, at de kompetente myndigheder har offentliggjort en officiel anbefaling om at fraråde rejsende at tage til det pågældende område eller en officiel afgørelse, hvorved dette område kvalificeres som værende et »risikoområde«.
- 33 Et sådant krav ville nemlig være i strid med selve arten af og grundlaget for vedtagelsen af sådanne anbefalinger eller afgørelser, der netop som udgangspunkt forudsætter, at der foreligger objektive omstændigheder, der skaber sundhedsrisici eller andre risici, der kan være omfattet af begrebet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« som omhandlet i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, og som henviser hertil med henblik på at informere den brede offentlighed.
- 34 Det skal i øvrigt bemærkes, at direktiv 2015/2302 – således som det fremgår af femte betragtning hertil – har til formål at harmonisere de rettigheder og forpligtelser, der følger af aftaler vedrørende pakkerejser, for at skabe et egentligt indre marked for forbrugerne på dette område.
- 35 Som generaladvokaten ligeledes har bemærket i punkt 35 i forslaget til afgørelse, er betingelserne for at vedtage en anbefaling eller en afgørelse af en karakter som dem, der er omtalt i nærværende døms præmis 27, imidlertid ikke ensartede i de forskellige medlemsstater, således at en sådan vedtagelse kan være undergivet variationer mellem medlemsstaterne. En fortolkning af artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, hvorefter en konstatering af, at der er indtruffet en »uundgåelig og ekstraordinær omstændighed« som omhandlet i denne bestemmelse, er betinget af vedtagelsen af disse anbefalinger eller afgørelser, vil således kunne tænkes at skade det harmoniseringsformål, der forfølges med dette direktiv.
- 36 Følgelig kan det ikke være et krav for at kunne fastslå, at betingelsen om, at der skal indtræffe »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« som omhandlet i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, er opfyldt, at der foreligger sådanne anbefalinger eller afgørelser.

- 37 For det andet skal det fremhæves, at selv om de nævnte anbefalinger og afgørelser efter deres karakter kan tillægges en betydelig bevisværdi med hensyn til, om sådanne omstændigheder faktisk er indtruffet i de lande, som de vedrører, samt de heraf følgende konsekvenser for leveringen af den pågældende pakkerejse, kan sådanne anbefalinger og afgørelser imidlertid ikke tillægges en sådan beviskraft, at deres fravær er tilstrækkeligt til, at det ikke kan fastslås, at de nævnte omstændigheder er indtruffet.
- 38 Da direktiv 2015/2302 ikke indeholder bestemmelser om bevisførelsen i henseende til, om der er indtruffet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« som omhandlet i direktivets artikel 12, stk. 2, tilkommer det ganske vist – i medfør af princippet om procesautonomi og med forbehold for overholdelsen af ækvivalensprincippet og effektivitetsprincippet – hver enkelt medlemsstat i sin interne retsorden at fastsætte bestemmelser vedrørende bevisoptagelse, hvilke bevismidler der kan gøres gældende ved den kompetente nationale ret, eller hvilke principper der regulerer denne rets vurdering af beviskraften af de beviser, der er forelagt for den (jf. i denne retning dom af 21.6.2017, W m.fl., C-621/15, EU:C:2017:484, præmis 25).
- 39 Hvad nærmere bestemt angår effektivitetsprincippet kræver dette med hensyn til de processuelle regler for sagsanlæg til sikring af beskyttelsen af de rettigheder, som EU-retten medfører for borgerne, imidlertid, at de ikke i praksis må gøre det umuligt eller uforholdsmæssigt vanskeligt at udøve de rettigheder, der tillægges i henhold til Unionens retsorden (dom af 21.6.2017, W m.fl., C-621/15, EU:C:2017:484, præmis 26).
- 40 Et krav om, at den rejsende, som ønsker at udøve den i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 fastsatte ret, for at godtgøre, at de omstændigheder, som den pågældende påberåber sig i den anledning, faktisk foreligger, skal dokumentere, at der er blevet vedtaget officielle anbefalinger eller afgørelser herom, kan imidlertid gøre det umuligt at udøve denne ret, idet sådanne omstændigheder kan foreligge uafhængigt af vedtagelsen af nogen officiel anbefaling eller afgørelse.
- 41 I det foreliggende tilfælde fremgår det af den forelæggende rets forklaringer, at de officielle meddelelser, der forelå på tidspunktet for M.D.s opsigelse af den i hovedsagen omhandlede pakkerejseaftale – dvs. WHO's meddelelse af 30. januar 2020, hvorved spredningen af covid-19 blev kvalificeret som en »folkesundhedsmæssig krisesituation af international betydning«, erklæringen af undtagelsestilstand i Litauen den 26. februar 2020 og omtalen den følgende dag i den litauiske presse af konstateringen af flere covid-19-smittetilfælde i De Forenede Arabiske Emirater – samtidig med at de udgjorde indicier for en højere sundhedsrisiko generelt, og navnlig i De Forenede Arabiske Emirater, ikke gik så langt som til specifikt at fraråde rejsende at tage til dette land.
- 42 Som det fremgår af nærværende doms præmis 36 og 40, er denne omstændighed imidlertid ikke i sig selv tilstrækkelig til at udelukke den antagelse, at M.D. med rette kunne påberåbe sig spredningen af covid-19 som værende en »uundgåelig og ekstraordinær omstændighed« som omhandlet i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302.
- 43 Endvidere har Domstolen fastslået, at en verdensomspændende sundhedskrise som covid-19-pandemien som sådan skal anses for at kunne være omfattet af et sådant begreb (dom af 8.6.2023, UFC – Que choisit og CLCV, C-407/21, EU:C:2023:449, præmis 45).

44 Henset til samtlige ovenstående betragtninger skal det første spørgsmål besvares med, at artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, sammenholdt med dette direktivs artikel 3, nr. 12), skal fortolkes således, at en konstatering af, at der på en rejsedestination eller i umiddelbar nærhed heraf er indtruffet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« i den i disse bestemmelser forudsatte betydning, ikke er betinget af, at de kompetente myndigheder har offentliggjort en officiel anbefaling om at fraråde rejsende at tage til det pågældende område eller en officiel afgørelse, hvorved dette område kvalificeres som værende et »risikoområde«.

Det andet spørgsmål

45 Indledningsvis skal det bemærkes, at den forelæggende ret i sit andet spørgsmål har henvist til den eventuelle mulighed for ved vurderingen af, om en pakkerejse kan leveres, efter at der er indtruffet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« som omhandlet i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, at tage hensyn til denne pakkerejse »rentabilitet« »for så vidt angår de rejsendes sikkerhed, risiko for deres sundhed og/eller liv, muligheden for at opfylde formålene med ferierejsen«. Det fremgår imidlertid hverken af affattelsen af dette spørgsmål eller af begrundelsen for anmodningen om præjudiciel afgørelse, at M.D. skulle have ønsket at påberåbe sig dette aspekt.

46 Det må derfor lægges til grund, at den forelæggende ret med sit andet spørgsmål nærmere bestemt ønsker oplyst, for det første om artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 skal fortolkes således, at begrebet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, [...] som væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, eller som i væsentlig grad berører befordringen af passagerer til destinationen« for den pågældende rejse udelukkende omfatter omstændigheder, der gør det umuligt at levere denne pakkerejse, eller ligeledes omstændigheder, der, uden at forhindre en sådan levering, indebærer, at leveringen af pakkerejsen ikke kan finde sted, uden at de pågældende rejsende udsættes for risici for deres helbred og sikkerhed, eventuelt under hensyntagen til de personlige faktorer, der angår disse rejsendes individuelle situation.

47 For det andet ønsker den forelæggende ret oplyst, om vurderingen af sådanne konsekvenser skal foretages ved at tage udgangspunkt i en almindeligt oplyst, rimeligt opmærksom og velunderrettet gennemsnitsrejsendes perspektiv på tidspunktet for opsigelsen af den pågældende pakkerejseaftale.

48 I første omgang og hvad angår det spørgsmål, der er nævnt i nærværende doms præmis 46, skal det bemærkes, at det følger af selve udtrykket »som væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, eller som i væsentlig grad berører befordringen af passagerer til destinationen«, som er anvendt i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, at denne bestemmelse ikke betinger retten til at opsiges en pakkerejseaftale uden betaling af et opsigelsesgebyr af, at der er indtruffet omstændigheder, der gør leveringen af den pågældende pakkerejse eller befordringen af passagerer til rejsedestinationen objektivt umulig. Tværtimod har dette udtryk i overensstemmelse med dets sædvanlige betydning i almindelig sprogbrug klart en bredere rækkevidde, der ikke alene dækker de konsekvenser, der udelukker selve muligheden for at levere pakkerejsen, men ligeledes de konsekvenser, der i væsentlig grad berører betingelserne for leveringen af den nævnte pakkerejse.

49 Som Kommissionen med rette har anført, understøtter 31. betragtning til direktiv 2015/2302 en sådan fortolkning, for så vidt som der heri, til illustration af de situationer, der kan være omfattet af anvendelsen af dette direktivs artikel 12, stk. 2, opregnes begivenheder såsom terrorisme og alvorlige sundhedsrisici, som objektivt set kan udgøre en risiko for de rejsendes sikkerhed, uden dog at gøre det absolut umuligt at levere den pågældende pakkerejse.

- 50 Denne fortolkning er i øvrigt i overensstemmelse med den sammenhæng, hvori denne sidstnævnte bestemmelse indgår. Artikel 13, stk. 6, i direktiv 2015/2302 giver nemlig de rejsende ret til at opsiges en igangværende pakkerejseaftale uden at betale et opsigelsesgebyr, hvis en mangel »påvirker leveringen af pakkerejsen væsentligt«, og den pågældende rejsearrangør ikke har afhjulpet denne mangel inden for en rimelig frist. I henhold til dette direktivs artikel 3, nr. 13), forstås ved en »mangel« det forhold, at de rejseudgifter, som pakkerejsen omfatter, ikke er blevet leveret eller ikke er blevet leveret i overensstemmelse med aftalen, idet konstateringen af en mangel i øvrigt er objektiv, for så vidt som den kun indebærer en sammenligning af de tjenesteydelser, der indgår i den pågældende rejsendes pakkerejse, og dem, der faktisk leveres til denne (dom af 12.1.2023, FTI Touristik (Pakkerejse til De Kanariske Øer), C-396/21, EU:C:2023:10, præmis 22).
- 51 Selv om det ikke er enhver mangel, som påvirker leveringen af en igangværende pakkerejse, der kan begrunde en gebyrfri ophævelse af den tilsvarende rejseaftale, forholder det sig derfor ikke desto mindre således, at en mangel, der indebærer, at denne pakkerejse ikke leveres i overensstemmelse med aftalen, kan være tilstrækkelig til at give anledning til en sådan opsigelse, forudsat at denne mangel »påvirker leveringen af pakkerejsen væsentligt« i overensstemmelse med artikel 13, stk. 6, i direktiv 2015/2302.
- 52 På samme måde giver uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, som ikke gør det objektivt umuligt at levere den pågældende pakkerejse, grundlag for at opsiges den pågældende pakkerejseaftale i henhold til artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, forudsat at de nævnte omstændigheder »væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, eller [...] i væsentlig grad berører befordringen af passagerer til destinationen« som omhandlet i dette direktivs artikel 12, stk. 2.
- 53 En sundhedskrise såsom spredningen af covid-19 kan følgelig, henset til den alvorlige risiko, som den udgør for menneskers sundhed, anses for »væsentligt [at] berøre[...] leveringen af pakkerejsen, eller [...] i væsentlig grad [at] berøre[...] befordringen af passagerer til destinationen« som omhandlet i artikel 12, stk. 2, første punktum, i direktiv 2015/2302, uafhængigt af, at den ikke nødvendigvis kan gøre denne levering objektivt umulig.
- 54 Hvad nærmere bestemt angår den relevans, som personlige faktorer vedrørende de rejsendes individuelle situation – såsom det at rejse med småbørn eller at tilhøre en højrisikogruppe – kan have for vurderingen af betingelsen om, at der skal foreligge sådanne konsekvenser, skal det fremhæves, at disse konsekvenser skal påvises objektivt i lighed med de omstændigheder, som har forårsaget dem, og som er nævnt i nærværende doms præmis 31.
- 55 Når dette er sagt, er der intet i ordlyden af artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, der giver grundlag for at konkludere, at personlige faktorer som dem, der er nævnt i nærværende doms foregående præmis, skal lades ude af betragtning i forbindelse med denne vurdering, da de er af objektiv karakter.
- 56 Sådanne faktorer kan nemlig have betydning for alvoren af de konsekvenser, der følger af de uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, som en rejsende påberåber sig, og dermed for muligheden for under gode betingelser at levere den pågældende pakkerejse, således som den er blevet aftalt mellem pakkerejsearrangøren og den rejsende. Hvad navnlig angår en sundhedskrise såsom spredningen af covid-19 kan de konsekvenser, som den kan medføre for leveringen af den nævnte pakkerejse, i denne henseende variere afhængigt af f.eks. de berørte rejsendes sundhedstilstand.

- 57 Dette rejser ikke tvivl om det forhold, at personlige faktorer ikke i sig selv er tilstrækkelige til at begrunde, at den pågældende rejsende udøver sin ret til at opsige en pakkerejseaftale uden at betale et opsigelsesgebyr i overensstemmelse med artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, idet disse faktorer alene er relevante, når de kan påvirke vurderingen af de konsekvenser, der er objektivt knyttet til, at der er indtruffet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« som omhandlet i denne bestemmelse.
- 58 Den sammenhæng, hvori den nævnte bestemmelse indgår, og formålet med direktiv 2015/2302 underbygger den fortolkning, der er anført i nærværende doms præmis 54-57.
- 59 Hvad for det første angår den sammenhæng, hvori artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 indgår, fremgår det nemlig af dette direktivs artikel 5, stk. 1, litra a), nr. viii), at direktivet udtrykkeligt tager hensyn til behovet for at underrette de rejsende om bl.a., hvorvidt den pågældende pakkerejse er egnet for bevægelseshæmmede personer. Ved en analyse af konsekvenserne af en »uundgåelig og ekstraordinær omstændighed« som omhandlet i denne artikel 12, stk. 2, for leveringen af en sådan pakkerejse kan der imidlertid ikke ses bort fra individuelle behov hos disse personer, hvem denne pakkerejse netop er blevet tilpasset.
- 60 I denne henseende præciseres det i 25. betragtning til direktiv 2015/2302, at den pågældende erhvervsdrivende ved videregivelsen af de nødvendige oplysninger til en rejsende bør tage hensyn til de særlige behov hos rejsende, som er særlig sårbare på grund af deres alder eller fysiske handicap, når denne erhvervsdrivende med rimelighed kunne indse, at der var sådanne behov.
- 61 Hvad for det andet angår formålet med direktiv 2015/2302 består dette ifølge direktivets artikel 1 bl.a. i at sikre et højt forbrugerbeskyttelsesniveau, idet de fleste rejsende, der køber pakkerejser eller sammensatte rejsearrangementer, som præciseret i syvende betragtning til dette direktiv er forbrugere i EU-forbrugerlovgivningens forstand. Som generaladvokaten ligeledes i det væsentlige har anført i punkt 44 og 45 i forslaget til afgørelse, omfatter samme direktivs beskyttelsesformål i denne henseende også rejsende, der befinder sig i en mere sårbar situation.
- 62 Følgelig kan personlige forhold vedrørende den pågældende rejsendes individuelle situation tages i betragtning med henblik på at afgøre, hvorvidt betingelsen om, at de uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, som denne rejsende påberåber sig, skal berøre leveringen af pakkerejsen væsentligt eller i væsentlig grad skal berøre befordringen af passagerer til destinationen, er opfyldt.
- 63 I anden omgang og hvad angår spørgsmålet om, hvorvidt vurderingen af disse konsekvensers betydning skal foretages ved at tage udgangspunkt i en almindeligt oplyst, rimeligt opmærksom og velunderrettet gennemsnitsrejsendes perspektiv på tidspunktet for opsigelsen af den pågældende pakkerejseaftale, skal det for det første bemærkes, at dette spørgsmål hviler på den antagelse, at en rejsende, der ønsker at udøve sin ret i henhold til artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 til at opsige en sådan aftale uden at betale et opsigelsesgebyr, skal foretage denne vurdering på grundlag af en »prognose«, således at det på tidspunktet for opsigelsen af denne aftale skal være sandsynligt for den rejsende, at leveringen af pakkerejsen vil blive væsentligt berørt.
- 64 Hvad angår denne antagelse fremgår det af ordlyden af denne bestemmelse, at retten til at opsige en pakkerejseaftale uden at betale noget opsigelsesgebyr ufravigeligt skal udøves »inden pakkerejsens begyndelse«.

- 65 Eftersom udøvelsen af denne ret er underlagt den betingelse, at der skal være tale om »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, der indtræffer på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf, og som væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, eller som i væsentlig grad berører befordringen af passagerer til destinationen«, skal denne betingelse nødvendigvis være opfyldt på tidspunktet for en sådan opsigelse, dvs. »inden pakkerejsens begyndelse«.
- 66 Med henblik på at vurdere, om den nævnte betingelse er opfyldt, skal der således tidsmæssigt tages udgangspunkt i datoen for opsigelsen af den pågældende pakkerejseftale. Da disse konsekvenser først viser sig endeligt i forbindelse med leveringen af denne pakkerejse, er vurderingen af disse imidlertid nødvendigvis fremadskuende.
- 67 Det følger heraf, at en sådan vurdering i overensstemmelse med den antagelse, som den forelæggende ret er gået ud fra, skal baseres på en »prognose« for sandsynligheden for, at de uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, som den pågældende rejsende påberåber sig, vil berøre leveringen af pakkerejsen væsentligt, og disse omstændigheder skal i øvrigt allerede være indtruffet på tidspunktet for opsigelsen af denne pakkerejse.
- 68 For det andet må det konstateres, at bestemmelserne i direktiv 2015/2302 ikke præciserer, om der med henblik på at vurdere sandsynligheden for og betydningen af disse konsekvenser skal tages udgangspunkt i en almindeligt oplyst, rimeligt opmærksom og velunderrettet gennemsnitsrejsendes perspektiv eller i ethvert andet perspektiv.
- 69 Når dette er sagt, kan det i overensstemmelse med de nævnte konsekvensers objektive karakter, der er omtalt i nærværende doms præmis 54, ikke være tilstrækkeligt, at den pågældende rejsende støtter sig på rent subjektive vurderinger eller bekymringer, når vedkommende ønsker at udøve sin ret til at opsiges sin pakkerejseftale uden at betale noget opsigelsesgebyr.
- 70 Som generaladvokaten i det væsentlige ligeledes har anført i punkt 52 i forslaget til afgørelse, forfølger artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 desuden specifikt det formål, der består i at tillægge den pågældende rejsende en selvstændig opsigelsesret i tilfælde af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, uafhængigt af den opsigelsesret, som den pågældende rejsearrangør har i medfør af dette direktivs artikel 12, stk. 3. Det kan derfor ikke kræves af denne rejsende, at vedkommende udelukkende støtter sig på denne rejsearrangørs vurderinger af, om det kan lade sig gøre at levere den pågældende rejse.
- 71 For at denne rejsende på en hensigtsmæssig måde kan gøre brug af sin opsigelsesret, der er fastsat i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, og for at denne bestemmelse således kan opfylde sit specifikke formål – sammenholdt med dette direktivs mere generelle forbrugerbeskyttelsesformål, der er omtalt i nærværende doms præmis 61 – skal det derimod fastslås, at der med henblik på at vurdere sandsynligheden for og betydningen af konsekvenserne som omhandlet i denne bestemmelse, skal tages udgangspunkt i en almindeligt oplyst, rimeligt opmærksom og velunderrettet gennemsnitsrejsendes perspektiv, i lighed med det kriterium, der er opstillet på andre områder af EU-retten angående forbrugerbeskyttelse (jf. i denne retning dom af 3.3.2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, præmis 51).
- 72 Henset til samtlige ovenstående betragtninger skal det andet spørgsmål besvares med, at artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 skal fortolkes således, at begrebet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, [...] som væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, eller som i væsentlig grad berører befordringen af passagerer til destinationen« for den pågældende rejse

ikke kun omfatter omstændigheder, der gør det umuligt at levere denne pakkerejse, men ligeledes omstændigheder, der, uden at forhindre en sådan levering, indebærer, at leveringen af pakkerejsen ikke kan finde sted, uden at de pågældende rejsende udsættes for risici for deres helbred og sikkerhed, eventuelt under hensyntagen til de personlige faktorer, der angår disse rejsendes individuelle situation. Vurderingen af sådanne konsekvenser skal foretages ved at tage udgangspunkt i en almindeligt oplyst, rimeligt opmærksom og velunderrettet gennemsnitsrejsendes perspektiv på tidspunktet for opsigelsen af den pågældende pakkerejseaftale.

Det tredje spørgsmål

- 73 Med sit tredje spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 skal fortolkes således, at en situation, som på tidspunktet for indgåelsen af en pakkerejseaftale allerede var kendt af den pågældende rejsende eller kunne forudses af denne, kan påberåbes af denne rejsende som »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« i den i denne bestemmelse forudsatte betydning, eventuelt under hensyntagen til, at denne situation er under udvikling.
- 74 I denne henseende er det ganske vist rigtigt, at hverken artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 eller direktivets artikel 3, nr. 12), der definerer begrebet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder«, udtrykkeligt henviser til et krav om, at den i denne forbindelse påberåbte situation på tidspunktet for indgåelsen af den pågældende pakkerejseaftale skal være uforudselig og så meget desto mindre ikke-eksisterende. Udtrykket »uundgåelige og ekstraordinære« tilsigter imidlertid i sig selv at angive, at dette begreb kun omfatter situationer, der dels ikke forelå på dette tidspunkt, dels var uforudselige.
- 75 En bestående situation kan nemlig i sagens natur ikke kvalificeres som »uundgåelig«, heller ikke selv om den har kunnet være det, før den opstod. Desuden kan en hypotetisk situation, når den er forudsigelig, ikke kvalificeres som »ekstraordinær«.
- 76 Eftersom artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 giver de rejsende ret til at opsiges deres pakkerejseaftale uden at betale noget opsigelsesgebyr, hvis de deri nævnte omstændigheder indtræffer, må det ligeledes konstateres, at disse omstændigheder skal indtræffe efter indgåelsen af denne aftale.
- 77 Det fremgår i øvrigt af 30. betragtning til direktiv 2015/2302, at »[d]a pakkerejser ofte købes lang tid i forvejen, kan der indtræde uforudsete begivenheder«, og i 31. betragtning til direktivet præciseres det, at »[r]ejsende bør også kunne opsiges aftalen om en pakkerejse når som helst inden pakkerejsens begyndelse«. Den berørte rejsendes ret til opsigelse synes således at indgå i en sammenhæng med en uforudset ændring af omstændigheder.
- 78 Endelig stemmer en sådan fortolkning overens med det forbrugerbeskyttelsesformål, der forfølges med direktiv 2015/2302. Dette formål kræver nemlig ikke, at de rejsende skal beskyttes mod risici, som de allerede havde kendskab til eller kunne forudse på tidspunktet for indgåelsen af pakkerejseaftalen, og som de derfor accepterede med henblik på deres rejse.
- 79 Omstændigheder, som den berørte rejsende allerede er bekendt med eller kan forudse på tidspunktet for indgåelsen af pakkerejseaftalen, kan således ikke begrunde en udøvelse af den ret til at opsiges en sådan aftale uden at betale noget opsigelsesgebyr, som er fastsat i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302.

- 80 Hvad i denne sammenhæng angår vurderingen af en situation, der forelå eller var forudselig på tidspunktet for indgåelsen af den pågældende pakkerejseaftale, men som har udviklet sig hastigt, skal det præciseres, at det ikke kan udelukkes, at en sådan situation efter indgåelsen af aftalen kan have undergået en væsentlig udvikling, således at den adskiller sig fra den situation, som den pågældende rejsende havde kendskab til eller med rimelighed kunne forudse, da vedkommende indgik denne aftale, således som generaladvokaten ligeledes har påpeget i punkt 62 i forslaget til afgørelse.
- 81 I et sådant tilfælde kan denne udvikling rent faktisk skabe en ny situation, der som sådan kan falde ind under definitionen af begrebet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« som omhandlet i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302.
- 82 Den forelæggende ret vil således – ved at tage udgangspunkt i en almindeligt oplyst, rimeligt opmærksom og velunderrettet gennemsnitsrejsendes perspektiv – skulle vurdere, om det sundhedsrisikoniveau, der den 27. februar 2020 foranledigede M.D. til at opsiges sin pakkerejseaftale, havde forandret sig væsentligt i forhold til den risiko, der forelå eller kunne forudses på tidspunktet for indgåelsen af denne aftale den 10. februar samme år.
- 83 Henset til samtlige ovenstående betragtninger skal det tredje spørgsmål besvares med, at artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 skal fortolkes således, at en situation, som på tidspunktet for indgåelsen af en pakkerejseaftale allerede var kendt af den pågældende rejsende eller kunne forudses af denne, ikke kan påberåbes af denne rejsende som »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« i den i denne bestemmelse forudsatte betydning, dog med forbehold af muligheden for, at denne situation – henset til, at denne er under udvikling – efter indgåelsen af aftalen måtte have undergået en væsentlig udvikling, som kan skabe en ny situation, der som sådan kan falde ind under definitionen af begrebet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« i den i den nævnte bestemmelse forudsatte betydning.

Det fjerde spørgsmål

- 84 Med sit fjerde spørgsmål har den forelæggende ret udtrykt tvivl om rækkevidden af udtrykket omstændigheder, »der indtræffer på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf«, i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, og navnlig om, hvorvidt dette udtryk ligeledes kan omfatte afrejsestedet og/eller andre steder, henset til arten af den påberåbte begivenhed, dvs. i det foreliggende tilfælde spredningen af covid-19 på verdensplan.
- 85 Det fremgår af den forelæggende rets redegørelser, og navnlig af dem, der er gennemgået i nærværende doms præmis 41, at denne ret har lagt til grund, at spredningen af covid-19 på tidspunktet for opsigelsen af den i hovedsagen omhandlede pakkerejseaftale bl.a. havde nået De Forenede Arabiske Emirater, dvs. den pågældende rejsedestination. Hvis det antages, at den forelæggende ret, henset til de fortolkningselementer, der er anført under det første og det tredje spørgsmål, anser en sådan spredning for at udgøre en »uundgåelig og ekstraordinær omstændighed« som omhandlet i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, er det derfor med henblik på tvisten i hovedsagen ubestridt, at denne omstændighed bl.a. er indtruffet »på rejsedestinationen«.

- 86 Domstolen har i øvrigt fastslået, at hvis spredningen af en alvorlig sygdom på rejsedestinationen kan være omfattet af begrebet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« i denne bestemmelses forstand, bør det så meget desto mere gælde for spredningen af en alvorlig sygdom i hele verden, eftersom virkningerne af spredningen af en alvorlig sygdom også vil berøre denne destination (dom af 8.6.2023, UFC – Que choisir og CLCV, C-407/21, EU:C:2023:449, præmis 48).
- 87 Løsningen af tvisten i hovedsagen afhænger således ikke af, om begrebet omstændigheder, »der indtræffer på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf« som omhandlet i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, omfatter omstændigheder, der indtræffer på et andet sted end rejsedestinationen, såsom bl.a. afrejsestedet.
- 88 Det fremgår imidlertid af fast retspraksis, at det som led i den samarbejdsprocedure mellem de nationale retter og Domstolen, som er indført ved artikel 267 TEUF, tilkommer denne at give den nationale ret et hensigtsmæssigt svar, som sætter den i stand til at afgøre den tvist, der verserer for den. Ud fra dette synspunkt påhviler det i givet fald Domstolen at omformulere de spørgsmål, den forelægges (dom af 16.7.2020, Caixabank og Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, C-224/19 og C-259/19, EU:C:2020:578, præmis 46).
- 89 Under disse omstændigheder må det lægges til grund, at den forelæggende ret med sit fjerde spørgsmål nærmere bestemt ønsker oplyst, om artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 skal fortolkes således, at der ved afgørelsen af, om der på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf indtræffer uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, »som væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, eller som i væsentlig grad berører befordringen af passagerer til destinationen«, ligeledes kan tages hensyn til konsekvenser, der opstår på afrejsestedet såvel som på de forskellige steder, der er forbundet med den pågældende rejses ud- og returdel.
- 90 Som det fremgår af ordlyden af artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, sammenholdt med 31. betragtning hertil, kræver denne bestemmelse, at de påberåbte uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder navnlig indtræffer på den planlagte rejsedestination eller i umiddelbar nærhed heraf og dermed væsentligt berører leveringen af den pågældende pakkerejse (jf. i denne retning dom af 8.6.2023, UFC – Que choisir og CLCV, C-407/21, EU:C:2023:449, præmis 47).
- 91 Selv om disse konsekvenser som udgangspunkt navnlig kommer til udtryk på rejsedestinationen og dennes umiddelbare omgivelser, forholder det sig til gengæld ikke desto mindre således, at den nævnte bestemmelse ikke indeholder nogen geografisk begrænsning for så vidt angår det sted, hvor de konsekvenser, der er fremkaldt af sådanne omstændigheder, skal indtræffe, for at konsekvenserne kan tages i betragtning.
- 92 Desuden kan de rejseudgifter, der indgår i en pakkerejse, bl.a. omfatte befordring af passagerer, i hvilket tilfælde den pågældende pakkerejseaftale i medfør af artikel 5, stk. 1, litra a), nr. ii), i direktiv 2015/2302 skal indeholde en præcisering af anvendte befordringsmidler samt deres kendetegn og kategori, steder, datoer og klokkeslæt for af- og hjemrejse, steder, hvor der gøres ophold undervejs, med angivelse af disse opholds varighed og transportforbindelser.
- 93 Det følger heraf, at når de konsekvenser, der er forårsaget af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, strækker sig ud over rejsedestinationen og bl.a. rammer af- eller hjemrejsestedet eller mellemlandings- og transitsteder på rejsen, kan de påvirke leveringen af den pågældende pakkerejse og skal derfor kunne tages i betragtning med henblik på anvendelsen af artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302.

- 94 I denne forbindelse er det – således som generaladvokaten har anført i punkt 71 i forslaget til afgørelse – bl.a. muligt, at der træffes foranstaltninger på afrejsestedet på grund af omstændigheder, der indtræffer på rejsedestinationen, såsom foranstaltninger, der består i at pålægge de rejsende, der vender tilbage til afrejsestedet, restriktioner, som således kan indgå i vurderingen af, om leveringen af den pågældende pakkerejseaftale berøres væsentligt.
- 95 Henset til samtlige ovenstående betragtninger skal det fjerde spørgsmål besvares med, at artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 skal fortolkes således, at der ved afgørelsen af, om der på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf indtræffer uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, »som væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, eller som i væsentlig grad berører befordringen af passagerer til destinationen«, ligeledes kan tages hensyn til konsekvenser, der opstår på afrejsestedet såvel som på de forskellige steder, der er forbundet med den pågældende rejses ud- og returdel, når disse konsekvenser påvirker leveringen af denne pakkerejse.

Sagsomkostninger

- 96 Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den forelæggende ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagsomkostningerne. Bortset fra de nævnte parters udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Anden Afdeling) for ret:

- 1) Artikel 12, stk. 2, i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv (EU) 2015/2302 af 25. november 2015 om pakkerejser og sammensatte rejsearrangementer samt om ændring af forordning (EF) nr. 2006/2004 og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2011/83/EU og om ophævelse af Rådets direktiv 90/314/EØF, sammenholdt med dette direktivs artikel 3, nr. 12),

skal fortolkes således, at

en konstatering af, at der på en rejsedestination eller i umiddelbar nærhed heraf er indtruffet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« i den i disse bestemmelser forudsatte betydning, ikke kan betinges af, at de kompetente myndigheder har offentliggjort en officiel anbefaling om at fraråde rejsende at tage til det pågældende område eller en officiel afgørelse, hvorved dette område kvalificeres som værende et »risikoområde«.

- 2) Artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302

skal fortolkes således, at

begrebet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, [...] som væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, eller som i væsentlig grad berører befordringen af passagerer til destinationen« for den pågældende rejse ikke kun omfatter omstændigheder, der gør det umuligt at levere denne pakkerejse, men ligeledes omstændigheder, der, uden at forhindre en sådan levering, indebærer, at leveringen af pakkerejsen ikke kan finde sted, uden at de pågældende rejsende udsættes for risici for deres helbred og sikkerhed,

eventuelt under hensyntagen til de personlige faktorer, der angår disse rejsendes individuelle situation. Vurderingen af sådanne konsekvenser skal foretages ved at tage udgangspunkt i en almindeligt oplyst, rimeligt opmærksom og velunderrettet gennemsnitsrejsendes perspektiv på tidspunktet for opsigelsen af den pågældende pakkerejseaftale.

3) Artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302

skal fortolkes således, at

en situation, som på tidspunktet for indgåelsen af en pakkerejseaftale allerede var kendt af den pågældende rejsende eller kunne forudses af denne, ikke kan påberåbes af denne rejsende som »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« i den i denne bestemmelse forudsatte betydning, dog med forbehold af muligheden for, at denne situation – henset til, at denne er under udvikling – efter indgåelsen af aftalen måtte have undergået en væsentlig udvikling, som kan skabe en ny situation, der som sådan kan falde ind under definitionen af begrebet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« i den i den nævnte bestemmelse forudsatte betydning.

4) Artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302

skal fortolkes således, at

der ved afgørelsen af, om der på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf indtræffer uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, »som væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, eller som i væsentlig grad berører befordringen af passagerer til destinationen«, ligeledes kan tages hensyn til konsekvenser, der opstår på afrejsestedet såvel som på de forskellige steder, der er forbundet med den pågældende rejses ud- og returdel, når disse konsekvenser påvirker leveringen af denne pakkerejse.

Underskrifter